

SVAR TIL PROFESSOR BIRCK OG PROFESSOR OHLIN.

Af F. Zeuthen.

Da de to Professorers omfattende Anmeldelser af min Bog om den økonomiske Fordeling (1928, Side 377—83, og 1929, Side 62—88) som naturligt og rimeligt er, i det væsentlige har bevaret Karakteren af de officielle Opponenters Kritik, jfr. Prof. Ohlins Slutningsbemærkning (O. S. 88¹), vil man formentlig finde det berettiget, at jeg fraviger Reglen om, at man ikke bør svare paa Boganmeldelser.

Paa enkelte Punkter er til Svarene paa Kritikken føjet en mere udførlig Fremstilling af nogle problematiske Emner, hvorved for Sammenhængens Skyld er medtaget en Del, som jeg vil haabe, man slet ikke er uenig med mig i (saaledes om Kvantitet og Kvalitet Side 159 og om virkeligt forekommende Indtægtsarter contra beregnede Størrelser som Monopolgevinst o. lign. Side 156). Disse Stykker og en Del af det øvrige er taget fra et Foredrag i Socialøkonomisk Samfund den 25. Marts: „Jordrente, Kapitalrente m. m. Svar til mine Kritikere“.

Først min bedste Tak for det store Arbejde, begge Opponenten og Anmeldere har gjort ved at søge at følge og prøve min omfattende Fremstilling. Mit Formaal med at indlevere en Undersøgelse af hele Fordelingsspørgsmaalet til Universitetet har netop i høj Grad været at faa Kritik af de Anskuelser, jeg foreløbig selv er naaet til, og dermed en Diskussion af Spørgsmaalene. Dette er virkelig naaet i stor Udstrækning, hvad jeg er i høj Grad taknemmelig for! Jeg er imidlertid stadig paa mange Punkter uenig med mine Opponenten — ikke mindst angaaende de fleste af de Spørgsmaal, hvor Kritikken er særlig skarp og samtidig angaar bestemte Steder i

¹) De to lige nævnte Anmeldelser i Nationaløkonomisk Tidsskrift af henholdsvis Prof. Birck og Prof. Ohlin citeres i det følgende som B. og O.; Prof. Bircks: Den økonomiske Virksomhed som BV og min egen Bog som Z.

SVAR TIL PROFESSOR BIRCK OG PROFESSOR OHLIN.

Af F. Zeuthen.

Da de to Professorers omfattende Anmeldelser af min Bog om den økonomiske Fordeling (1928, Side 377—83, og 1929, Side 62—88) som naturligt og rimeligt er, i det væsentlige har bevaret Karakteren af de officielle Opponenters Kritik, jfr. Prof. Ohlins Slutningsbemærkning (O. S. 88¹), vil man formentlig finde det berettiget, at jeg fraviger Reglen om, at man ikke bør svare paa Boganmeldelser.

Paa enkelte Punkter er til Svarene paa Kritikken føjet en mere udførlig Fremstilling af nogle problematiske Emner, hvorved for Sammenhængens Skyld er medtaget en Del, som jeg vil haabe, man slet ikke er uenig med mig i (saaledes om Kvantitet og Kvalitet Side 159 og om virkeligt forekommende Indtægtsarter contra beregnede Størrelser som Monopolgevinst o. lign. Side 156). Disse Stykker og en Del af det øvrige er taget fra et Foredrag i Socialøkonomisk Samfund den 25. Marts: „Jordrente, Kapitalrente m. m. Svar til mine Kritikere“.

Først min bedste Tak for det store Arbejde, begge Opponenten og Anmeldere har gjort ved at søge at følge og prøve min omfattende Fremstilling. Mit Formaal med at indlevere en Undersøgelse af hele Fordelingsspørgsmaalet til Universitetet har netop i høj Grad været at faa Kritik af de Anskuelser, jeg foreløbig selv er naaet til, og dermed en Diskussion af Spørgsmaalene. Dette er virkelig naaet i stor Udstrækning, hvad jeg er i høj Grad taknemmelig for! Jeg er imidlertid stadig paa mange Punkter uenig med mine Opponenten — ikke mindst angaaende de fleste af de Spørgsmaal, hvor Kritikken er særlig skarp og samtidig angaar bestemte Steder i

¹) De to lige nævnte Anmeldelser i Nationaløkonomisk Tidsskrift af henholdsvis Prof. Birck og Prof. Ohlin citeres i det følgende som B. og O.; Prof. Bircks: Den økonomiske Virksomhed som BV og min egen Bog som Z.

min Bog, saaledes at Besvarelse er mulig. Den mere almindelig holdte Fordømmelse af visse Egenskaber ved mit Arbejde egner sig jo mindre til direkte Besvarelse.

Først skal der siges lidt om Bogens Plan. Begge Professorer synes at ville have foretrukket en Undersøgelse af mere begrænsede Spørgsmaal (B. Side 377, O. Side 62, jfr. Z. Side XI, 1. og 2. Stykke); og der vilde da i alt Fald ikke have været saa talrige Anledninger til Kritik. Jeg har imidlertid selv savnet en Behandling af Fordelingsspørgsmaalet i sin Helhed, som gjorde det muligt at se Forbindelsen mellem de mangeartede medvirkende Kræfter og i nogen Grad veje dem mod hinanden. Jeg har derfor til Brug for mig selv, og jeg skulde tro adskillige ligestillede, gjort endnu et Forsøg paa ud fra danske Forudsætninger at skitsere en Besvarelse af hele det store Spørgsmaal, hvorledes Fordelingen faktisk foregaar, om hvilket Spørgsmaal ifølge Prof. Birck „heller ingen anden endnu har givet det rigtige“. Man naar vel netop videre frem paa et saadant videnskabeligt halvt kultiveret Omraade ved at nogle spiller dristigt ud og giver deres Opfattelse saa uretouchedet som muligt, og andre kritiserer og korrigerer. Kun ved en systematisk Gennemgang af det hele Omraade finder man de Specialproblemer, som mest trænger til og egner sig til mere indgaaende og præcis Behandling, og kun herved faar man de nødvendige Synspunkter til de specielle Undersøgelser.

Prof. Ohlin savner i Bogen Fordelingsteoriens Syntese, de store Linier (O. Side 69 øv., jfr. Side 63); han har ikke Indtrykket af, „att författeren vill något, att han har en tes, om vars väsentliga värde, han är övertygad, och som han därför vil bereda plats inom den gällande ekonomiska teorin;“ „även om den centrale teorin är högst tvivelaktig..... så är dess existens i alla fall nyttig og värdefull för et teoretiskt og ekonomiskt arbete“; Forfatteren bør „åtminstone kunna prestera et stort misstag“. Forklaringen er imidlertid, at Forfatteren ikke har villet præstere store og mærkværdige Resultater, men har villet behandle Spørgsmaalene samvittighedsfuldt, uanset om de gav stort eller lille Resultat, saa at først og fremmest Sagens mange Sider, de modsatte Synspunkter og Vanskelighederne kom frem. Større Værdi, ogsaa pædagogisk, end det store „misstag“, som i klar overbevisende Stil glider lige i Folk, har efter min Mening en Behandling, som tøver længst muligt med at kaste noget af de modstridende Synspunkter over Bord. — Hermed være dog ikke sagt, at man skal gaa saa vidt i Dyrkelsen af det paradoksale som Prof. Birck, der,

da jeg under den mundtlige Handling i Anledning af hans Beskyldning for manglende filosofisk Begavelse (jfr. B. Side 378 n.) spurgte, om det da var forkert, hvad jeg havde sagt, gav det ventede Svar: „Nej, det er netop det gale ved det“! Den storslaaede Konsekvens og den „filosofiske“ Inkonsekvens er litterære Krydderier, som Forfatteren har sparet paa baade paa Grund af begrænset Evne og paa Grund af Overbevisning om deres Skadelighed.

I Bogens første Kapitel opstiller jeg til Forklaring af den økonomiske Vekselvirkning et System af Ligninger, som nærmest bygger paa Cassels (og derigennem Walras) Ligninger. Fremstillingen er forenklet (jfr. BV. S. 239 øv.), idet jeg straks skriver de 3 væsentlige Systemer af Ligninger og ikke som Cassel afleder dem af andre, saaledes at man bliver præsenteret for 7 Systemer af Ligninger, hvoraf en Del er afledede. Samtidig er der foretaget en lille Tilføjelse (Z. Side 23—24, O. Side 73, 2. og 3. Stykke) for at imødekomme en Indvending mod Ligningsmetoden, som bl. a. blev fremført af Gloerfelt-Tarp ved mit Foredrag i Nationaløkonomisk Forening i 1925, at der ikke er taget Hensyn til de frie Produktionsmidler, hvoraf der bliver en overflødig Rest. Det er ikke blot et upraktisk Spørgsmaal om Luft og Vand som betalte Produktionsmidler eller frie Goder, men navnlig et Spørgsmaal om, i hvilken Udstrækning de ringere Jordkvaliteter i det hele skal have en Pris, et Spørgsmaal, som jo ikke kan afgøres paa Forhaand, men vil fremgaa af hele Løsningen. Jeg har til Forklaring af dette Forhold anvendt en Skrivemaade, som maaske ikke falder sammen med den sædvanlig anvendte, men som maa være tilladelig, naar dens Mening forklares. Den ene (og kun den ene) af de to Størrelser Rest og Pris paa Produktionsydelsen skal være 0. Jeg skriver derfor $\text{Rest} \times \text{Pris} = 0$. Der er aldeles ikke Tale om Bestemmelse af en Grænseværdi i matematisk Forstand ($\frac{0}{0}$). At Metoden er anvendelig indenfor sit Omraade illustreres i Taleksemplet paa Løsning af Ligningerne (Z. Side 24 ff., specielt Side 25 n.). — Den rigtige Benyttelse af Matematikken, som Prof. Ohlin nævner flere Gange, (O. Side 73 øv., 74, 3. Stk., 80, 2. Stk.), er jo i det hele ikke et Spørgsmaal om konventionel Anvendelse af Symboler eller Kendskab til Formler, men om Forstaaelse af Sammenhængen mellem Størrelser.

Et positivt Udbytte af Ligningssystemet er, at det viser, at økonomisk Tilpasning kan foregaa ikke alene paa den af Grænseproduktivitetsteorien behandlede Maade, ved at samme

Vare kan fremstilles ved forskellige Sammensætninger af Produktionsmidlerne, men ogsaa fordi samme Produktionsmidde anvendes til forskellige Varer, og Ydelsen tillige i begge Tilfælde maa have samme Pris i alle Anvendelser (O. Side 73, 4. Stk., Z. Side 7 n.). Naar man kommer væk fra de statiske Forudsætninger i 1. Kap., er det rigtigt, at man faar en 3. Art af Tilpasning, ved at Betalingen virker paa Ydelsens Mængde. Men da der findes adskillige Produktionsydelse, hvis Mængde ikke kan ændres, vil denne 3. Art af Tilpasning, naar man tager den med i Forudsætningerne, ikke være tilstrækkelig til alene at kunne bestemme Prisen paa alle Produktionsydelse o. s. v., saaledes at Prisen ikke bliver 0 paa alle undtagen een af de til Fremstillingen af en Vare anvendte, absolut begrænsede Produktionsmidler. Medens Tilpasningen ved forskellige Fremstillingsmaader af samme Vare er nøje studeret af Grænseproduktivitetsteorien, synes den tilsvarende Tilpasning ved Variation i Mængderne af forskellige Varer, som frembyder analoge Træk, ogsaa at maatte have Interesse (O. Side 73, 4. Stk., Z. Side 24 ff, specielt Resultaterne Side 30, jfr. de 3 Henviisninger til dette Taleksempel i denne Artikel).

Prof. Ohlin finder Udtrykket „minus 1 Ligning for Pengene“ (O. Side 73 n.—74 m., Z. Side 31, 4. Stk., hvor det gøres op, hvor mange Ligninger man ialt har i Systemet) lidet oplysende. Foran, hvor de forskellige Typer af Ligninger omtales (Z. Side 22 n.), findes imidlertid en kort Behandling af dette Spørgsmaal, som netop tager Hensyn til Kritikken af Cassel; og i Litteraturfortegnelsen (Z. Side 64) kunde Prof. Ohlin have fundet et Par Kritikker af Cassel, hvoraf den ene kommer udførligt ind paa dette Punkt. I Stedet for en Efterspørgsels- og en Prisligning for Pengene har man een Ligning af særlig Art, jfr. Kvantitetsteorien eller eventuelle Forbedringer heraf, og een ubekendt: Pengenes Mængde, medens Pengenes Pris er Enheden.

Med Hensyn til Løsningen af Ligningerne (O. Side 74 m.—75 øv., Z. Side 31—34) vil jeg indrømme, at jeg langt fra er naaet til Klarhed; men er det rigtige Standpunkt da ikke, at lægge Kortene aabent paa Bordet, give de mere eller mindre tilfredsstillende Argumenter og Synspunkter, som kan anføres, idet man saa vidt muligt behandler hvert Synspunkt efter dets Værdi, jfr. f. Eks. den meget reserverede Anvendelse af Begrebet „Totaltilfredsstillelse“, som anvendes med Hensyn til et enkelt Individ eller et kommunistisk Samfund, som handler med en Fællesvilje ud fra et altomfattende Fællesformaal. At Løsningen

foretages saaledes, at man i Tilfælde af flere Løsninger ser bort fra negative Priser og Mængder, kan sikkert udtrykkes mere korrekt f. Eks. ved Indførelse af særlige Minimalbetingelser, — men hvorfor anvende en fornem Maske, som for den matematisk skolede maaske kan være en teknisk Lettelse og en Tilfredsstillelse af det autoriserede, men for den matematisk forstaaende er ligegyldig og for den uskolede kun er til Besvær? Hvad den omtalte Bortkassen af negative Løsninger betyder, er illustreret i Taleksemler (Z. Side 24 ff).

Prof. Birck mener (B. Side 378, 2. Stk.), at de økonomiske Ligninger kun gælder „paa Produktionsmarginalen“, og han siger i Tilknytning hertil (BV. II. 299 øv. jfr. BV. II. Side 448), at man ikke kan faa Jordrenten med i de økonomiske Ligninger, naar ikke al Jord er ens, og at denne Tilpasning i det hele kun gælder paa Grænsen. Jo, det gaar meget godt, naar man ligesom for alle andre Slags Produktionsmidler i Ligningerne ikke regner med store samlede Grupper af Produktionsmidler („Arbejde“, „Kapital“), men tager hver eneste Kvalitet for sig.

Som foran omtalt mener jeg ikke, at al Tilpasning foregaar ved skiftende Kombination af Produktionsmidlerne i Overensstemmelse med Grænseproduktivitetsteorien. Dennes Paa-stand om, at de forskellige Slags Produktionsmidler under visse teoretiske Forudsætninger skiftevis kan behandles som lønnet efter deres Grænseprodukt og som Residual, er imidlertid rigtig og gælder, hvad Prof. Birck særlig er imod, ogsaa for Jorden, d. v. s. for hver af dennes Kvaliteter. Til Belysning af, at man netop faar det hele Udbytte, naar hver Produktionsydelse betales efter sit Grænseprodukt, opstiller jeg et Taleksempel (Z. Side 54, jfr. B. Side 378, 3. Stk. og BV. II. Side 298), som udtrykkelig angives ikke at skulle bevise noget, men blot illustrere, hvad det drejer sig om; Prof. Birck angriber det stærkt, dels fordi det ikke er et fyldestgørende Bevis (hvad det jo ikke skal være) og dels som selvmodsigende. Det sidste er ogsaa med Urette, idet man godt vilkaarligt kan opstille en Produktionsskala for Sammensætningerne 100 ha + 1, 2, 3.... 10 Mand, d. v. s. for Relationsskalaen 100 ha : 1 Mand — 100 ha : 10 Mand, og en anden vilkaarlig Række, blot med fælles Skæringspunkt, 100 ha : 10 Mand, for Sammensætningerne 10 Mand + 10, 20.... 100 ha, det vil taget i modsat Orden sige, for Relationsskalaen 100 ha : 10 Mand — 100 ha : 100 Mand. De to Rækker har et fælles Punkt og har hver for sig inden for sit ganske uafhængige

Omraade den rigtige Retning, selv om der naturligvis, hvor de mødes, kommer en vis Diskontinuitet og Disharmoni i de iøvrigt ganske vilkaarlige Tal. Man skal blot huske, at en Grænseproduktivitet beregnet for et Interval af Relationsskalaen kun maa anvendes med Hensyn til ganske det samme Interval, ellers fører — som ogsaa i andre Tilfælde — Prof. Bircks Anvendelse af hele Tal til smaa Afvigelser. Grænseproduktiviteten bliver, naar man ikke regner med uendelig smaa Størrelser, forskellig, naar man gaar opad og nedad i sin Skala (jfr. BV. II Side 220 og 297).

Efter dette lille Taleksempel som Prof. Birck angriber, følger (Z. Side 55, O. Side 87) en anden Opstilling, som Prof. Ohlin angriber, idet den ganske vist ikke siger andet, end han med Rette lægger ind i Forudsætningerne. Da der imidlertid her i Landet kan tænkes at være Folk, som er villige til at antage Forudsætningerne om, at der ved fri Konkurrence er økonomisk Ligevægt saavel mellem den samlede Indsats af Produktionsydelser og det samlede Produkt som mellem de sidste Enheder af hver Slags Produktionsydelse og dettes Produkt, men som samtidig ikke kan forstaa, at Betaling af alle Produktionsmidler efter deres Grænseproduktivitet netop maa give Produktets samlede Pris, kan der være Grund til at gøre et Forsøg — selv en tarvelig Formelopstilling — paa at forklare, at dette er en nødvendig Følge af Forudsætningerne.

Det egentlige Bevis kommer — hvad jeg nu ser, ialt Fald er en taktisk Fejl — til sidst (Z. Side 55 n.). Man ser paa en meget lille Udvidelse først af én Produktionsydelse og derefter en dermed proportional Udvidelse af en anden. Naar Proportionalitetsloven, som det forudsættes, gælder, vil Udvidelser paa f. Eks. $1/1000$ af hver Produktionsydelse tilsammen forøge det samlede Produkt med $1/1000$ og dette altsaa blive 1000 Gange Summen af de enkelte Produktionsydelsers Grænseproduktivitet. (Til fuld Nøjagtighed kræves uendelig smaa Størrelser, da Udvidelsernes Rækkefølge ellers faar Betydning). Denne Forklaring, som man f. Eks. finder hos Wicksell, er ikke blot en „To-Faktor-Analyse“ (jfr. Bircks Kritik af Clark, BV. II 223—25), men gælder uanset Produktionsydelsernes Antal.

Prof. Ohlin savner i Kapitel II en Udredning angaaende „Institutionernes Betydning“ (O. Side 69) og savner ligeledes (O. 72, 3. Stk.) en sammenfattende Fremstilling angaaende den sociale Klassesdannelse Betydning fra Fordelingsteoriens Synspunkt. Er det ikke her nærmest bestemte Slagord og en tilsvarende Opstilling, der savnes, jfr. de almindelige Forbehold i

Indledningen, specielt Side XIII n. og XV 3. Stk., Stykket om de økonomiske Love under andre Samfundsforhold i første Kapitel, Behandlingen af Magt i andet Kapitel, Stykkerne om Organisationsforholdenes Virkning i de følgende Kapitler samt ikke mindst Stykkerne, specielt Stk. 6, om Klassesammenhængen i det sidste Kapitel, som jo ikke blot er et statistisk Tillæg, men indeholder en væsentlig Side af den hele Undersøgelse, den personelle Fordeling, hvorunder Klassespørgsmaalet netop hører. Klasserne virker efter min Opfattelse i Reglen ikke som *noncompeting groups*, men giver de enkelte Personer ulige og ofte meget store *handicaps*.

A propos Statistik maa jeg maaske tilføje, ligeledes til Prof. Ohlin (O. 64, 2. Stk.), at jeg i Reglen har ment, at en virkelig statistisk Undersøgelse, som kan betyde noget for Teorien, for at være tilstrækkelig almengyldig og sikker maatte kræve meget omfattende Specialundersøgelser. Nogle enkelte, forholdsvis vilkaarlige Tal kan derimod i nogen Grad illustrere de forskellige Kræfters omtrentlige Størrelse og navnlig vise, hvor forskelligt de faktiske Forhold kan falde, d. v. s. den Afstand, der endnu er tilbage fra Teorien til fuld Forstaaelse af Virkeligheden. Formaålet er jo ikke at lave Sammenhæng, men at se, hvor stor eller lille Sammenhæng der synes at være mellem Fænomenerne (om Udnyttelse af Statistik se de af Prof. Birck i Begyndelsen af sidste Stykke nævnte Arbejder). Beregningen af Forandringen i den procentvise Forandring i Tabel I (Z. 510, O. 88, 2. Stk.) er et teoretisk Eksperiment til Belysning af Prisbevægelsernes Ustadighed, og paastaas jo slet ikke at give en „föränderlighetscoefficient“, som giver et altid rigtigt Billede af de virkelige Forandringer i Prisbevægelsen fra Aar til Aar. De 3600 pCt. bør derfor ikke forskrække.

Prof. Ohlins Bemærkninger (O. 69 n.—70 øv.) om Monopol og Konkurrence tyder ikke paa større reel Uenighed. Det er netop, hvad Professoren med et godt, realistisk Udtryk kalder „Prispolitik“, jeg har søgt at give en skematisk Analyse af i Stykkerne om konkurrerende og modstaaende Monopol; — og en Hovedtendens i Kapitlet forekommer mig netop at være Fremhævelsen af, at det almindelige i det virkelige Liv netop er Mellemløbet mellem den ubegrænsede Konkurrence og det ubegrænsede Monopol.

Med Hensyn til Prisdannelsen under dynamiske Forhold (Z. Kapitel III: Udvikling og Omskiftelser; O. 66—67) er jeg enig med Prof. Ohlin i, at det er ønskeligt at naa videre frem, selv om en Undersøgelse af Hovedproblemerne her i

nogen Grad falder udenfor Fordelingslæren. Betydningen af den ventede, ufuldstændige Kapacitetsudnyttelse bør der sikkert gøres mere ud af. Driftsherregevinsten (O. 80—82, jfr. Z. 147—54, 439 n.—440 og 442) kan naturligvis i de enkelte Tilfælde beregnes med større eller mindre Sikkerhed ud fra hypotetiske Forudsætninger, og en saadan statistisk eller teoretisk Beregning kan give et udmærket Bidrag til Belysning af Driftsherrestillingens Betydning; men man skal være forsigtig med derfor at forestille sig Driftsherreindtægten i Samfundet som Helhed som en selvstændig Indtægtskategori, der udgør et bestemt Antal Millioner Kr. Driftsherregevinsten eksisterer intet Sted i Verdensrummet som en bestemt Størrelse, før man selv har fastslaaet en Række Hypoteser for dens Bestemmelse. —

Det samme gælder i endnu højere Grad Monopolgevinsten, som kan være et udmærket teoretisk Arbejdsredskab i det enkelte Tilfælde. Men skal man for at finde Samfundets samlede Monopolgevinst sammenligne med en Tilstand, hvor alle Monopoler er ophævede paa een Gang, eller skal man lægge de under forskellige Hypoteser beregnede Monopolgevinster sammen? Vil det da ikke være vilkaarligt, hvorledes man deler i Enkeltmonopoler? Da Monopolerne er Led i den faktiske Vekselvirkning, vil de f. Eks. medføre, at nogle Lønninger paa ikke direkte monopoliserede Omraader bliver højere og andre lavere, end de ellers vilde være blevet. Skal Forskellen da regnes som positiv og negativ Monopolgevinst? Kritikken har givet mig Anledning til stærkere at sondre mellem Størrelser, det kan være praktisk at foretage hypotetiske Beregninger af i de enkelte Tilfælde, og som Teorien derfor ikke forkaster som uanvendelige, og de selvstændige Grupper af virkelige, synlige Indtægter, som tilsammen giver den samlede Sum af Indtægter. De sidste Grupper maa formentlig adskilles ved simple ydre Kriterier efter umiddelbart synlige Kilder, og saaledes at de i Virkeligheden forekomne Indtægtstal aldrig skæres over: Fortjeneste ved Arbejde, Fortjeneste ved Virksomhed af en eller anden Art, Fortjeneste ved Udlejning af materielle Produktionsmidler og forskellige kontraktmæssige og legale Indtægtsarter, jfr. Selvangivelsesblanketternes Inddeling. Fortjeneste efter en Arbejdskontrakt, som med korte Mellemrum kan afbrydes eller fornys, vil det være naturligt at kalde for Arbejds løn, medens en Pension, som er Betaling for Arbejde, der er udført under helt andre Forhold og maaske delvis kan være erhvervet paa anden Maade, nu først og fremmest har Karakter af kontraktmæssig eller legalt begrundet Indtægt.

Prof. Birck protesterer mod, at jeg regner al Fortjeneste ved personlig Virksomhed for Arbejds løn (B. 379, 3. Stk., Z. 165, 441—43). Men hvor skal man standse paa den jævne Række af Trin fra Trappekonen og op til Bankdirektøren — eller om Prof. Birck foretrækker op til den tekniske Leder — som alle om end i forskelligt Omfang bruger baade Hænder og Hoved? En teoretisk Sammenholden af den lange Skala af i stor Udstrækning analoge Arbejdskvaliteter, som principielt hver har sin Lønbestemmelse og ofte en ret svag indbyrdes Prisaavirkning, behøver jo slet ikke at føre til den af Prof. Birck omtalte, uberettigede Paastand, at en Nedsættelse af Industriarbejdernes Løn med f. Eks. 10% skulde reducere samtlige Omkostninger med $80\% \times 10\%$. Noget Spor heraf findes næppe i min Bog. Det kan ikke nytte at nære politisk Frygt for Læren om, at Arbejdet lønnes efter dets Grænseproduktivitet, hvis den er rigtig. Der er iøvrigt ikke her Tale om nogen ophøjet teknisk Naturlov, men kun om Betaling i Forhold til Produktmængde Gange Pris under økonomiske og tekniske Betingelser, som beror paa Knaphed, Efterspørgsel med den givne Indkomstfordeling, bestaaende Monopoler o. s. v. (Z. Side 171—74). Udtrykket „Rentabilitet“ forekommer misvisende, naar der ikke sker en Sammenligning i Overensstemmelse med Rentesregningens Regler mellem to Grupper af Størrelser som Kapital og Rente eller tidligere eller senere disponible Værdier.

Prof. Ohlin kritiserer to Steder min Behandling af Spørgsmaalet om Arbejds løn og Arbejds løshed (O. 64 n. og 77, 3. Stk.—79, Z. 232—38). Behandlingen af et saadant Spørgsmaal bør formentlig i en Bog som min, der ikke udgiver sig for populær Haandbog og praktisk Ledetraad for Politikere og Forretningsmænd, ikke tages for aktuelt. Erfaringerne er fra Tiden før Krigen, Krigstiden og Efterkrigstiden, — og ingen ved, hvordan Forholdene er om 5—10 Aar. Min Konklusion (Z. 238, 2. Stk.), som Prof. Ohlin angriber (O. 64 n.), bliver derfor ogsaa præget af Udviklingen før Krigen, hvor en mindre Forhøjelse af Lønnen selv op over det hidtidige Ligevægtspunkt ofte hurtigt førte til Tilpasning ved øget Effektivitet. Den begrænsede og usikre Virkning af en Lønforhøjelse paa Beskæftigelsesgraden beror ikke paa, at de almindelige økonomiske Love sættes ud af Spillet, men paa at dynamiske Forhold og Magtfaktorer i nogle Tilfælde kan være stærke nok til at skaffe Beskæftigelse. Forbindelsen mellem Lønnen og den store Arbejds løshed her i Landet i den sidste halve Snes Aar siger jeg (Z. 235, 3. Stk.), at jeg ikke vil undersøge. En til-

fredsstillende konkret Besvarelse vilde kræve en hel — iøvrigt særdeles ønskelig — Kommissionsbetænkning.

Den lille, stærkt teoretiske Undersøgelse om Forbindelsen mellem øget Arbejderforbrug og Lønforhøjelse, hvortil er føjet korte Antydninger med Hensyn til visse praktiske Modifikationer, tager Prof. Ohlin ogsaa i alt for høj Grad som et endeligt Svar paa et konkret og praktisk Spørgsmaal (O. 75—77, Z. 177—81). Jeg imødegaar her en populær Vildfarelse ved under enkle Forudsætninger at bestemme, hvor usædvanlige Forholdene skulde være, for at en Lønforhøjelse for en Gruppe Arbejdere kunde bære sig selv ved Hjælp af Arbejdernes øgede Forbrug, og føjer hertil bl. a., at dette ikke kan gælde for meget store Arbejdsomraader. En stor Del af Prof. Ohlins Kritik og Tilføjelser paa dette og det foregaaende Punkt forekommer mig rigtige og værdifulde bl. a. vedrørende Forholdet til Udlandet, som jeg kun kommer meget lidt ind paa (Z. 255 n., 257, 2. Stk.), da den internationale Handels Teori jo er et stort Spørgsmaal for sig, som ligger mig forholdsvis fjernt. Jeg kan dog langt fra helt følge Professorens Analyse af min egen Fremstilling og dennes Forudsætninger og har vanskeligt ved at forstaa de mange skrappe Dømme paa Omraader, hvor det tilsyneladende kan være berettiget at anlægge forskellige Synspunkter, og hvor det er nødvendigt at nøjes med Antydninger, hvis det hele ikke skulde blive mange Gange større. Opgaven er jo mere at give Synspunkter end uangribelige og fuldstændige Svar.

Det er ikke rigtigt, at jeg ikke regner med mange Kvaliteter af Arbejdskraft og begrænser mig til Industriarbejderne (O. 64, jfr. Z. bl. a. 161 n.—162, 165—167, 194—199, 231, 243, 247, 252—54, 254 n., 259 jfr. 401 ff., 262). Der regnes med al Slags Arbejde og med hver Kvalitet for sig. Som omtalt (Z. 165, 4. Stk) foreligger der navnlig bearbejdet Materiale med Hensyn til Industriarbejderne; og det er derfor naturligt fortrinsvis at vælge Eksempler fra dette Omraade.

Det er rigtigt, at jeg — ligesom vist andre danske Nationaløkonomer — ikke altid gør Forudsætningerne for de enkelte Specialundersøgelser tilstrækkelig klare for Læserne. Med Hensyn til Lønbestemmelsen paa organiserede Arbejdsmarkeder har jeg dog vist faaet alt væsentligt med paa forskellige Steder og i fornuftig Rækkefølge (Z. 209—14 behandler Tilfælde, hvor der er Elasticitet i Udbud og Efterspørgsel efter Arbejdskraft, 214—27 behandler derefter som Hovedtilfælde det vanskelige Tilfælde, hvor der slet ikke findes nogen Elasticitet,

og 222, 4. Stk. omtales dennes modificerende Indflydelse, jfr. O. 79—80).

Med Hensyn til Behandlingen af de materielle Produktionsmidlers Udbytte og Kapitalrenten (Z. Kapitel V og VI) er det navnlig Prof. Birck, der er uenig med mig. Det skarpe Angreb rettes imidlertid mod en Anskuelse, som man ved en lidenskabsløs Gennemlæsning let vil opdage, at jeg kun refererer med stor Reservation, jfr. følgende Stykke om Virkningen af Jordforbedringer: „Man kan i en vis Forstand sige, at Antallet af Enheder af Jordens Ydeevne forøges, idet man da som forskellige nyere Forfattere regner Jordrenten som Prisen paa „*a unit of land-use*“ paa samme Maade, som Arbejdslønnen er Prisen paa en Arbejdsenhed. Det rigtigste er dog, ligesom vi gjorde med Hensyn til Arbejdslønnen, kun at regne med samme tekniske Ydelsesenhed for samme Kvalitet af Jord, der sammen med teknisk set ensartede, andre Produktionsmidler frembringer samme Mængde af samme Produkt“. (Z. 280, B. 380 n.). Prof. Bircks udførlige Kritik af det nævnte Begreb, som enten kan betyde Ydeevne — maalt ved Produktmængden — og da virkelig maaler den aktuelle Substitutionseffektivitet — eller privat-økonomisk Ydeevne maalt ved Overskudets Størrelse udover andre Omkostninger (BV. II 299—300). Prof. Ohlins Kritik af Begrebet Arbejdsydelse (O. 68, 2. Stk.) og bl. a. min egen Kritik af Begreber som Realkapital, Energidoser og Indtægt samt Diskussionen om disse Spørgsmaal (Z. 272, 328 og 430 ff.) kan give Anledning til mere almindelige Betragtninger om Betingelserne for at operere med økonomiske Kvantiteter. Skal man i det hele i Økonomien regne med Antal, Mængder, Udbud og Efterspørgsel, d. v. s. samle en Række individuelle Genstande i en Gruppe, som regnes at bestaa af Antal lige store Enheder, maa man foreløbig se bort fra mindre væsentlige Forskelligheder, altsaa opgive den fulde Nøjagtighed. Og man kan gaa mere eller mindre vidt i den Retning, blot man fuldt ud erkender Følgerne. Begreber som Realkapital og Energidoser, samlet Efterspørgsel og Udbud af Arbejdskraft er i og for sig anvendelige, ogsaa indenfor større, ikke helt ensartede Omraader, blot man er klar over, at de Enheder, man regner med, da ikke er konstante set fra det Synspunkt, som man egentlig ønsker at lægge til Grund. Det er ligesom et Skib, der sejler ud paa en lang Rejse, nogle Passagerer bliver tykkere, og nogle bliver tyndere, nogle faar mere i deres Kufferter og andre mindre; er det nu den nøjagtige Belastning af Skibet, det kommer an paa, er det ikke

nok, at Passagerantallet er uforandret; men det vil dog ofte være en tilstrækkelig Vejledning. Vilde man være fuldstændig eksakt, fik man, da alle Varer og Ydelser i det mindste har en lille lokal Kvalitetsjendommelighed, aldrig Mængder og Antal af ensartede Enheder, men altid kun Substitution mellem afvigende Kvaliteter. Det gælder her om at erkende, hvornaar man er mindre nøjagtig, og hvad Følgerne heraf er. Og saafremt dette i tilstrækkelig Grad erkendes, maa Kritikerne, enten det nu drejer sig om Energidoser, Realkapital eller Jordens Substitutionsevne, give frit Lejde. Naar Begrænsningen erkendes, bliver der ingen Grund til skiftevis at blive fornem og eksakt overfor hinandens grovere Arbejdsredskaber. For at vende tilbage til Skibet. Der sker undertiden ogsaa i Økonomien noget paa Rejsen. Vi investerer f. Eks. visse Mængder af forskellige Arbejds-kvaliteter og Jordydelser; vi har en vis saakaldt „Realkapital“; men bør dennes Størrelse 20 Aar efter nu ikke bestemmes under Hensyn til de Værdiforandringer, der er foregaaet mellem dens Bestanddele og overfor andre Værdier maa-ske netop som Følge af, at Investeringen har medført ændrede Produktionsmaader, ændret Fordeling og dermed Forskydninger i Forbruget. Under rent statiske Forudsætninger slipper man dog for denne Vanskelighed. I Stedet for den absolute Fordømmelse eller kritikfri Anvendelse er det værd at diskutere, hvor meget man kan bygge paa mere eller mindre unøjagtige Hjælpebegreber, samt under hvilke Forudsætninger og med hvor stor Nøjagtighed de kan anvendes kvantitativt.

Spørgsmaalet om Jordens eventuelle Særstilling i Prisdannelsen er allerede drøftet i Forbindelse med Grænseproduktivitetsteorien. Prof. Birck kan ikke lide, at man ligestiller Jordrente med andet Udbytte af Produktionsmidler, skønt de 36 Punkter i sidste Hefte af Den økonomiske Virksomhed gaar langt i den Retning. Prof. Birck har lige netop bevaret Troen trods en stor Mængde moderne Teologi. Kan vi ikke enes om, at der er en meget stor Gradsforskel mellem Jord og andre Produktionsmidler, fordi Jordens Kvalitet er langt mere varierende og vanskeligere ved Hjælp af Mulighederne for Substitution lader sig omregne til fælles Maal, men ikke nogen virkelig teoretisk Væsensforskel? Gennem øget — eller undertiden mindsket — Udbud ved højere Betaling udøver de andre Produktionsmidler, ganske vist i et vist Omfang en „prisbestemmende“ Indflydelse; men det gælder ikke undtagelsesfrit, og øget Betaling giver snart større Ydelse, snart mindre. Der findes imidlertid en anden, ganske vist kun afledet, men stærkt og regel-

mæssigt virkende „prisbestemmende“ Indflydelse, som gør sig gældende overalt, ogsaa med Hensyn til Jorden: Prisen i den ene Anvendelse maa svare til Prisen i de andre Anvendelser.

Ogsaa den indre Bys Husleje øver en Indflydelse paa de enkelte Varepriser (B. 381, BV. I 358, II 292, 3. Stk. og 179—80, Z. 289—90). Undertiden medfører Knapheden paa central Plads maaske kun et Tillæg paa faa Promille, som paa Grund af den Usikkerhed, hvormed Overvæltningen foregaar i det enkelte Tilfælde, i Praksis kan blive det dobbelte eller 0, samtidig med at den øgede Afsætning tillader en Nedsættelse paa mange Procent.

Ved et Vejkryds langt ude paa Landet findes en Butik. Stedets gunstige Chancer for Omsætning vil her skabe et særligt Udbytte, som Prof. Birck vist vil sige er prisbestemt, men ikke prisbestemmende. Skønt kan Manden fylde sin Butik med Manufaktur- og Isenkramvarer, som giver god Fortjeneste, vil han kun handle med Træsko og Foderstoffer, naar han kan faa en Fortjeneste, som dækker det Tab, han har ved at begrænse de andre Brancher. Konkurrerer ikke alle hans Varer om den knappe Plads, saaledes at han beholder dem, der giver størst Fortjeneste ned til et Minimum pr. Dag pr. Kvadratmeter eller pr. Kubikmeter, d. v. s. en bestemt Pris paa Plads, som igen virker paa Varepriserne. Ganske paa samme Maade forlanger han et Minimum pr. Arbejdstime af de enkelte Varer. Begge disse Minima synes jeg, man kan sige er prisbestemmende Omkostninger. Det er ikke alene den „ringere“ Anvendelse til Landbrug eller Foderstofforretning, som sætter et Minimum for den „højere“ Anvendelse til Manufaktur; men tager den „højere“ Anvendelse ikke ubetinget al Pladsen, sætter den ogsaa et Minimum for den „lavere“. Lidt af den „lavere“ Anvendelse giver mere end det sidste af den „højere“.

Paa samme Maade er det inde i Byernes Midte. Der maa ogsaa findes et vist Antal Grønthandlerforretninger og Rulle-mænd, og desuden er der mange Slags Strøbutikker og Kontorer. I mange Tilfælde vil den større Omsætning muliggøre, at Priserne trods højere Leje ikke bliver større, men det gælder faktisk ikke altid, og Folk maa jo betale, hvad der skal til. Hvor Priserne bliver lavere paa Grund af den større Omsætning, kunde de være bleven endnu lidt lavere, hvis det ikke paa Grund af Konkurrence med de andre Brancher var nødvendigt at betale den høje Leje. Knaphed paa den godt beliggende Plads gør, at den enkelte Forretning for at bestaa maa have meget ind pr. Kvadratmeter — om dette bliver meget eller

lidt pr. afsat Vare vil stille sig ganske forskelligt efter de enkelte Branchers og Forretningers Evne til at have stor Omsætning paa lille Plads. Den Plads, alle Brancher og Forretninger faar Lov at tage op, og dermed til en vis Grad deres Omsætning, vil være reguleret af det fælles Lejeniveau pr. Kvadratmeter, som altsaa ogsaa maa virke — meget eller lidt — paa Priserne.

De enkelte Lejeforholds stærkt individuelle Karakter og Vanskeligheden ved at flytte medfører naturligvis, at Ejeren ofte kan opnaa, hvad Prof. Birck kalder detachéret Profit, og at Konkurrencen træder i Baggrunden — men den er der dog, naar Forskellen i Leje kommer ud over en vis Grænse.

Det andet Forhold, som vel altid gør utilbøjelig til at sige prisbestemmende om Jorden, er, at der ikke foreligger noget personligt Offer — men andre Fortjenester staar jo ogsaa kun meget lidt i Forhold til personlige Ofre. — Begreberne „prisbestemmende“ og „prisbestemt“ maa med andre Ord „omdefineres“ noget for at opretholde de gode gamle Sætninger (B. 381 m., jfr. BV. II 179—80 og 290 m.).

Prof. Birck bebrejder mig, at jeg i saa stor Udstrækning behandler ikke alene „Kapitalen“ (Realkapitalen) og Jorden ensartet, men endog (i visse Henseender) ligestiller goodwill, Forretningsorganisation og Forretningshemmeligheder med materielle Produktionsmidler (B. 380, 2. Stk., Z. 109—110, 269, 390, 393, 502—3).

Prof. Bircks Fordømmelse af forskellige Slags Indtægter har i høj Grad min Sympati. Men denne Fordømmelse naas efter min Mening ikke ved en økonomisk Analyse alene, men ud fra bestemte Hypoteser om det ønskelige, retfærdige og mulige, som maaske i det enkelte Tilfælde kan være ret selvfølgelig. En Grund til, at Delingen mellem Betaling for nødvendig Produktion og overflødig Profit ikke uden videre kan foretages, er, at den nyttige Produktion og Svindelen begge er organiseret som Led i hele det af Omsætningen og Prisdannelsen regulerede Samarbejde — og hvis man tog eet Led bort, vilde alle de andre Led ogsaa ændres. Svindel og nyttig Produktion findes i samme Virksomhed og deler Generalomkostningerne. Samme Postbud besørger begges Breve. De konkurrerer om den samme Arbejdskraft. Fortjenesteniveauet bestemmes under eet ved Konkurrence mellem den skadelige Svindler, den produktionsmæssigt ligegyldige Spekulant og den Forretningsmand, der gør store Tjenester ved at retlede Udviklingen; hvilke Personer, der havner det ene eller det andet

Sted, kan være rent tilfældigt; Personernes Arbejde er for saa vidt det samme og lige værdifuldt; men Samfundet kunde eventuelt have Fordel af at lukke nogle af Forretningerne — ligesom naar Staten flytter den Embedsmand, der udretter et godt Arbejde ved Gennemførelsen af en skadelig Lov. Dommen fældes altsaa ikke ved en Undersøgelse af den enkelte Ydelses Natur, men ved Sammenligning med en anden Tilstand, hvor vi maaske alle sammen blev sat til andet Arbejde.

Læren om Produktionen kan muligvis sige, at visse Virksomheder ikke tjener til Tilfredsstillelse af menneskelige Behov. Men naar disse unødvendige Virksomheder indgaar som Led i i den gennem Prisdannelsen organiserede Arbejdsdeling, bliver det ikke muligt altid at pege paa de unødvendige Præstationer. De virkelige Indtægter og Udbytter er privatøkonomiske og amoralske. Forbindelsen mellem Indtægt paa den ene Side og personligt Offer og Nytte paa den anden Side er snart stor, snart lille, bestemt af Knaphed, Samfundets Organisation, Prisbevægelser o. s. v. Iøvrigt er Omsætning, Transport, Forlystelser og Administration ligesaavel nødvendige for Tilfredsstillelse af Efterspørgslen som den fysiske Produktion, og deres Indtægter altsaa ligesaa fortjente, indtil det kan vises, hvor der kan spares.

Det er kun Troen paa, at de konkrete Indtægter paa en bestemt Maade deler sig i en Række mere eller mindre fortjente og nødvendige Bestanddele, jeg ikke deler med Prof. Birck. Jeg er derimod enig med ham i mange Indtægters kun delvise Nødvendighed og mangelfulde moralske Begrundelse og den politiske Ønskelighed af Forandringer. Det er derfor tragisk ligesom Ely og andre Amerikanere at skulle forfølges med Baal og Brand for kættersk Vranglære (BV. II 260, 3. Stk.), fordi man tildels har Anskuelse om det faktiske fælles med de politiske Modstandere, Forsvarerne for „vested interest“! De Kættere, der kan være Mening i at brænde, er dem, som siger, at alt det, der er, er ogsaa nødvendigt og godt, ikke os, som søger at forstaa det faktiske ubundet af Jordrentedogmer og uden Frygt for Besmittelse af kætterske Lærdomme — men paa den anden Side uden intellektuelt Mod til betingelsesløst og uden udtrykkelige Hypoteser at dele de virkelige Indtægtsbeløb i en Skala af mere eller mindre fortjente Brøkdeler.

Alle efterspurgte Funktioner indgaar i den funktionelle Fordeling — selv om Efterspørgslen kan bero paa en mere eller mindre god og fornuftig Smag og kan være stærk hos Rigmænd, som maaske kun høster lille Nytte af højt betalte

Ydelser. En efterspurgt og betalt Funktion i økonomisk Forstand behøver ikke at være en menneskelig Funktion, men udøves af Arbejdskraft eller materielle Produktionsmidler; i sidste Tilfælde betaler Forbrugerne for det døde Produktionsmidlets Funktion, og Ejeren faar det indkomne i Kraft af sin Ejendomsret. Der er altsaa ikke Tale om nogen Funktion fra Ejers Side — heller ikke det at eje (BV. II 236, jfr. I 594 n. og 585). Den funktionelle Fordeling staar jo iøvrigt heller ikke, naar det gælder Arbejdspræstationer, i Forhold til personlige Ofre, saa der er ikke engang noget større Motiv til en moralsk Klassificering, efter om der i det hele foreligger „Produktivitet“ og personligt Offer. Belønningen varierer alligevel indenfor det, man regner som de fuldt produktive og moralsk forsvarlige Indtægtsgrupper, vildt i Forhold til Offer og Nytte.

Man kan f. Eks. sige, at en Højesteretssagførers Indtægt *delvis* beror paa Magtstilling eller lignende, men kan ikke sige, at *en Del*, d. v. s. en bestemt Del, af den er Magtindtægt, Monopolindtægt, detacheret Profit eller lignende, eller sige, at en bestemt Del er unødvendig, uden at opstille f. Eks. den politiske Hypotese, at ved Lovændring eller ved en bestemt Forbedring af Folks Fornuft og Moral kunde der spares $\frac{1}{2}$ eller $\frac{9}{10}$ af visse Salærer, og at dette derfor ud fra en bestemt politisk eller moralsk Vurdering er unødvendig Profit.

I Stedet for at spørge: Hvad er Kapital, (B. 381—82, O. 82—86, Z. 312—15, jfr. 266—68), er det rimeligt først at undersøge, paa hvilke Omraader det karakteristiske Forhold mellem Kapital og Rente gør sig gældende, hvornaar et Beløb behandles som Kapital i Forhold til et andet. Man vil da opdage, at det ikke alene er de producerede Produktionsmidler, der behandles som Kapital, men at det samme Synspunkt finder Anvendelse med Hensyn til Statslaan og andre Forbrugs- laan, ved Køb af Jord og andre bestaaende Produktionsmidler eller af varige Forbrugsmidler og ved Overvejelser, om Uddannelsesomkostninger kan betale sig, d. v. s. ved Investering i menneskelig Arbejdskraft; i det sidste Tilfælde findes der slet ingen omsættelig Kapital, i alt Fald ikke ud over Investeringsojeblikket. Som det vil ses, har Kapitalen sine Fangarme ude mange Steder. Den specielle Vurdering som Kapitalværdi — Kapitalsynspunktet — anvendes med Hensyn til alt det, Prof. Birck kalder „Privatkapital“, og mere til.

Skal vi bygge et Hus eller forbedre et Stykke Jord, maales Anlægsudgiften som et Kapitalbeløb i Forhold til det ventede Udbytte. Men er Huset først mere eller mindre heldigt

bygget, staar det der og giver et Udbytte ligesom et Stykke Jord. I Stedet for den ventede interest har vi rent, eller om man vil quasirent. Hvis nu Prisniveauet og de tekniske Forudsætninger holdt sig uforandret, eller Nyanlæg og Nedlægelse gik fuldstændigt glat, vilde Udbyttet stadig svare til Forrentning af Anlægsomkostningerne eller i det mindste Reproduktionsomkostningerne, og Udbyttets Størrelse altid være lig Renten og for saa vidt uden Skade kunde siges at være Kapitalrente. Men det slaar jo meget langt fra til. Forceres Reproduktionen, f. Eks. af Huse, stiger Omkostningerne. Hvorfor ikke sige, at Huset giver Udbytte ligesom et Stykke Jord — og kun er Kapital ligesom dette, d. v. s. efter det kapitaliserede Udbytte, naar der er Tale om Køb og Salg. Det er imidlertid rigtigt at ikke alt, der har Kapitalværdi, virker lige stærkt paa Kapitalmarkedet, d. v. s. paa Rentefoden. Den saakaldte „Real-kapital“ indtager utvivlsomt her en særlig vægtig Stilling, idet Efterspørgslen efter disponibel Kapital væsentlig bestemmes af Nyanlægene; Efterspørgslen til Statslaan og andre Forbrugslaan kan man jo ogsaa, hvis man ønsker det, flytte over fra Efterspørgsel til negativt Udbud: negativ Opsparing: Merforbrug; og Efterspørgslen til Køb af Jord opvejes jo netop af Sælgerens tilsvarende Udbud af disponibel Kapital, med mindre han bruger nogle af Pengene, d. v. s. benytter Lejligheden til at foretage en negativ Opsparing.

Prof. Ohlin spørger om min Stilling til Kapitalrente og Jordrente som selvstændige Indkomstkategorier (O. 86 øv. jfr. O. 82 øv.). Det forekommer mig, at Kapitalen kun rigtig lever som Kapital i Valgets Øjeblik, naar man ved Investeringskalkylen undersøger, hvor højt Udbytte man kan vente, samt naar man træffer Valg om Laan og Udlaan eller om Opspisning af en varig Genstand. Ellers har man et Udbytte af et Produktionsmiddel eller en Virksomhed — som ganske vist bag efter kan kapitaliseres — og som ogsaa godt kan sammenlignes med det paa forskellige tidligere Tidspunkter forventede Udbytte. Eller man har en kontraktmæssig Ret til et Beløb, som muligt er opstaaet ved et Udlaan, hvor Rentefoden den Gang var afgørende, og som nu kan kapitaliseres efter den nugældende Rentefod. Den Slags Indtægter, som opvejes af tilsvarende Forpligtelser for andre, falder det lettest at kalde for Kapitalrente. Udbytte af konkrete Produktionsmidler beror derimod i meget ulige Grad paa den i sin Tid foretagne Fastgørelse af Kapital og paa senere Prisbevægelser o. s. v. Er det ikke rigtigt at sige, at det først og fremmest er Udbytte af konkrete Produktions-

midler, ganske vist mere eller mindre reguleret af de skiftende Renteforhold, men at Kapitalforholdet kun virker rent og eksakt i de Øjeblikke, hvor der træffes Valg mellem nutidige og fremtidige disponible Midler. Iøvrigt forekommer det mig, at det karakteristiske netop er, at samme Beløb snart bestemmes som Udbytte af konkrete Produktionsmidler og snart — udfra et andet Synspunkt: Kapitalsynspunktet — behandles som Rente af en Kapitalværdi, saaledes at Kapitalen ikke bliver en særskilt Samling af Ting og Værdier med en dertil knyttet særlig Indtægtsart, men at de samme Landejendomme og Maskiner samtidig er Kapital og konkrete Produktionsmidler. At skille den naturskabte Del fra som ren Jordværdi og ren Jordrente og behandle Resten i særlig Grad som Kapital og Kapitalrente synes jeg ikke, der er nogen speciel Grund til i Betragtning af, at der er sket saa meget andet end Kapitalinvestering siden Verdens Skabelse — saavel af Prisbevægelser som andre Former for Rov. Fremtidens Økonomi reguleres af rationelle Kapitaldispositioner; i Nutiden gør de konkrete Produktionsmidler og Kontraktforhold Udslaget samt Efterladenskaberne fra Fortidens Kapitaldispositioner, som dog kun nu er en disharmonisk Samling af Ruiner fra alle Tidsaldr. Selv om der i en rolig Periode kan ske en stærk Udligning af Priser og Udbytter i de enkelte Virksomheder, vil de gamle Investeringer dog aldrig blive bragt i Niveau — undtagen ligesom Jordrenten gennem ændret Kapitalisering. Kapitalrenten bliver altsaa ikke nogen selvstændig Indtægtskategori.

Som Kapital betragtes ved forskellige Overvejelser al Privatkapital i Bircks Betydning og mere til. Kapitalen er ikke som Jorden eller Stoffet en uforandret Masse, men skifter fra Vurdering til Vurdering. Udbud og Efterspørgsel paa Kapitalmarkedet drejer sig kun om øjeblikkeligt disponible Midler, eller rettere om Forholdet mellem alle de Værdier, som i det enkelte Øjeblik kan omformes til og fra øjeblikkelig disponibel Form.

Nu klarer man undertiden Vanskelighederne ved ved Siden af Kapitalrente og Jordrente at tale om Differentialrente o. lign., hvor der f. Eks. foreligger forhøjet Gevinst af et Anlæg paa Grund af senere Værdistigning. Der maa saa være en negativ Differentialrente, hvor der foreligger et Tab, det vil i begge Tilfælde sige, at selve Renten af Anlægsværdien ikke er det afgørende, men skal erstattes af det konkrete Udbytte. — En Beregning af Jordrentens samlede Størrelse kan selvfølgelig være meget interessant og ligeledes en Beregning af den resterende Del af Formuerne eller Produktionsmidlernes Udbytte;

men det forekommer mig, at disse Størrelser er alt andet end selvstændige Indtægtskategorier, idet deres Bestanddele fungerer og iagttages uløseligt forbundne med Bestanddele af de andre Grupper.

Prof. Birck savner en Kritik af Wicksell, og Prof. Ohlin savner en udførlig Behandling af Lønningsfondsteorien med Anvendelse af Realkapitalen som Kvantitet (B. 382, 3. Stk. O. 70 n., 86, 2. Stk.). Det mindre nøjagtige Begreb „Realkapital“ kan sikkert være meget godt til at forklare Kapitalens Virkning i Produktionen og den kapitalistiske Udvikling, f. Eks. ogsaa Fremtidens Arbejders Interesse i nutidig Opsparing; ogsaa med Hensyn til Konjunktursvingningerne kan det være nyttigt. Men har man i større Grad Brug for det i Fordelingslæren — specielt i Form af Lønningsfond? Siger man ikke det samme ligesaa godt ved først at stille Mængder af Arbejdskraft af de forskellige Kvaliteter overfor andre Kvaliteter heraf samt overfor alle Slags materielle Produktionsmidler, d. v. s. Samfundets Rigdom og dens konkrete Former, og bagefter se paa Forholdet mellem Rente og Anlæg — naar man tilmed samtidig tilføjer, at de rent øjeblikkelige Muligheder for Reallønnens Højde er betinget af det hidtidige Produktionsapparat og omtaler en begrænset Mulighed for Anvendelse af Realkapitalbegrebet (om Lønningsfond Z. 475, 2. Stk., Anvendelse af Realkapital Z. 334, 2. Stk.)? Maaske der mangler noget reelt paa dette Punkt? Dette er virkelig et Spørgsmaal, jeg gerne vil overveje en Gang til, specielt om Anvendelse af Realkapitalbegrebet under statiske Forudsætninger, hvor Prisforkydingerne bliver uden Betydning. Jeg har syntes, at Böhm-Bawerk, Wicksell med flere saa udmærket har sagt A og Sax, Birck med flere $\div A$, at en sparsommelig Eklektiker, som ikke giver sig af med Litteraturhistorie, kunde lade den Sag ligge (Z. S. 311 n. jfr. 387, 3. Stk.). Jeg kan ikke se, at der er noget forkert ved at afslutte Behandlingen af Arbejdslønnen og de materielle Produktionsmidlers Udbytte, før man har behandlet Kapitalrenten, naar det forud er sagt, paa hvilken Maade denne spiller ind (O. 71—72, Z. XVIII øv., 41 m., 182, 227, 228 og 266—88). Det er rigtigt, at til en alsidig konkret Behandling af praktiske Eksempler i de tidligere Kapitler maatte man ogsaa have Synspunkter fra de senere Kapitler med (Åkermans praktiske Eksempel paa Sammenspil mellem Løn og Automatisme er refereret Z. 235—36); men som tidligere nævnt er der ikke lagt Vægt paa praktisk Besvarelse af aktuelle Spørgsmaal.

Jeg er enig med Prof. Ohlin (O. 83—85, Z. 319—22,

341—46, 381—83) i, at Mellemdispositionerne, Køb og Salg, hører til det mindre væsentlige — og har blot behandlet dem saa udførligt, fordi man altid fortrinsvis skal omtale det, som strider mod de almindelige Anskuelser, — selv om man heller ikke helt bør forbigaa det almindelige og anerkendte, fordi det keder Professorerne (B. 383, 1. Stk., O. 62—63).

Har vi i et primitivt Samfund væsentligst kun Jord (O. 84—85, Z. 343, 4. Stk.), eller hvad der omtrent bliver det samme i et stagnerende Samfund en konstant Forsyning af allerede bestaaende Produktionsmidler, som ikke mere fremstilles, vil vi faa en Kapitalrente, alene fordi de enkelte Borgere vurderer øjeblikkeligt disponible Midler (hvoraf der ogsaa maa eksistere en vis Mængde) forskelligt i Forhold til Jorden eller Produktionsmidlerne. Dette vilde ogsaa være Tilfældet, hvor Retsforholdene ikke tillod Belaaning. Forholdet er ikke det samme som med Hensyn til Forbrugslaan, idet den, der udvider sit Forbrug, foretager den negative Opsparing, netop har et særligt Middel til at gøre dette uden at skulle betale Renter og Afdrag herfor i Fremtiden. Findes der nu ved Siden af Jorden eller de allerede bestaaende Produktionsmidler en ganske lille Investering i Realkapital, er den Rente, som kommer til Anvendelse her, væsentlig bestemt fra det øvrige Marked.

Dette Eksempel er ret upraktisk, i alt Fald i Nutiden. Det praktiske forekommer mig imidlertid at være, at man skal huske at regne med den positive og negative Opsparing, som ikke tager de almindelige Former gennem Nyanlæg eller omvendt Fortæring af bestaaende materielle Goder, Laan og Udlaan, men gennem Villigheden til Køb og Salg; undertiden vil den subjektive Rentefod hos de enkelte kun ad denne Vej virke paa Forholdet mellem Prisen paa Produktionsmidler og paa disponible Midler og derved paa Markedsrenten. Man kan f. Eks. se paa den Maade, hvorpaa Landbruget ogsaa ved Siden af Kreditforbindelsen kan tænkes at moderere en Rentestigning i Byerhvervene, naar Forudsætningerne stadig er uforandrede paa Landet, og Ejendomspriserne derfor ikke falder i Forhold til Stigningen i den nye Byrentefod. Den forskellige Kapitaliseringsfaktor vil gennem Køb og Salg af Produktionsmidler mellem de to Omraader udlignes, hvad der ogsaa vil bidrage til at udligne den Rentefod, som indenfor de to Omraader anvendes med Hensyn til Investering, Laan og Opsparing. Der kan være Personer, hvis subjektive Rentefod kun eller overvejende kun virker paa det almindelige Rentemarked gennem deres Priser ved Køb og Salg af bestaaende Produktionsmidler.

Saafrømt den taalmodige Læser vil give mig Ret blot med Hensyn til et Mindretal af de diskuterede Tilfælde eller i det mindste vil indrømme, at der med Rette kan anlægges forskellige Synspunkter, vil han naturligt ogsaa sætte en Række Spørgsmaalstegn ved mange af Kritikens mere almindelig holdte, skarpe Domme — og han vil vel i adskillige Tilfælde undres over den Sikkerhed og Hurtighed, hvormed der er afsagt Domme saavel af speciel som af almindelig Karakter. Iøvrigt skal jeg slutte, som jeg begyndte med Tak til mine forhaabentlig nu forhenværende Opponent, men ogsaa fremtidige Kritikere. Foruden Tilføjjelsen af andre Synspunkter og Paavisningen af reelle Svagheder lærer man, hvor let man kan misforstaas — og hvor let selv de bedste Kritikere kan misforstaa. Det forekommer mig, at Uenigheden om Realiteterne er langt mindre, end man skulde tro efter en forhastet mundtlig, offentlig Diskussion, hvor hver er indstillet og forberedt paa at forsvare sit Standpunkt, og efter Anmeldelser, der som rigtigt og rimeligt er (jfr. Professor Ohlins Slutningsbemærkning) i væsentlig Grad har bevaret Karakteren af Opposition.
